

Петрус М. В. Проблеми родинно-сімейного виховання в теорії та практиці педагогів Закарпаття / Маріанна Василівна Петрус // Освіта Закарпаття. – Ужгород, 2007. – №5. – С.64-67.

Маріанна Петрус,

аспірант кафедри педагогіки і психології

Ужгородського національного університету

Проблеми родинно-сімейного виховання в теорії та практиці педагогів Закарпаття

На сучасному етапі розбудови суверенної України, відродження духовності народу, формування нових відносин між людьми, насущною проблемою є створення умов правильного виховання дітей у сім'ї. Настав той час, коли потрібно найрішучіше повернутися до народного родознавства, до відродження традиційного статусу родини з її непорушним авторитетом, подружньою вірністю, любов'ю до дітей і відданістю святому обов'язку їх виховання, відновити й утвердити те вічне, на чому завжди ґрунтується як національна, так і загальнолюдська педагогічна культура.

Тому дана стаття присвячена проблемі родинно-сімейного виховання в педагогічній спадщині науковців, вчителів Закарпаття, оскільки ці аспекти ще не знайшли достатнього висвітлення в науковій літературі.

Аналіз дефініції «родинно-сімейне виховання» показав, що у вітчизняній науковій літературі існує чимало її визначень. В основному вони ґрунтуються на тому, що цей напрямок виховання є могутнім джерелом формування світогляду,

національного духу, високої моральності, трудової підготовки, громадського змушніння, глибоких людських почуттів, любові до матері і батька, бабусі і дідуся, роду і народу, шани рідної мови, історії культури.

Найвищою метою виховання дітей у родині є забезпечення високого рівня освіченості і вихованості свідомого громадянина, здатного на основі життя і досвіду власного народу та досягнень світової культури й науки відстоювати і захищати права, гідність і честь своєї Вітчизни.

Результати ретроспективного аналізу першоджерел з проблем родинної педагогіки, вивчення відповідної літератури та наукових досліджень дають змогу стверджувати, що означена проблема має давню і багату історію, яка ввібрала духовні надбання багатьох поколінь, пронесла їх крізь століття і зберегла до наших днів.

За свою багатовікову історію в Закарпатті створено невичерпні скарби родинно-сімейного виховання. Настав час відродити їх. Не можна оминати такі золоті перлини народної мудрості краю, в яких закодовано погляди попередніх поколінь, поціновано значення сім'ї у житті суспільства: «Без сім'ї неє щастя на землі», «Нащо клад, кить у сім'ї лад», «Яка вода, такий млин, який батько такий син», «Які мамка й нянько, таке й дитятко», «Не штука женитися, но треба журитися, треба ложки, треба миски, треба ночов і колиски», «Жона – не рукавиця, мінять жону не годиться», «Яка мама, – такай сама», «Людя – як болото, а матері – як золото» та інші.

Народна педагогіка застерігає від помилок у родинному вихованні, які виникають внаслідок нехтування батьками своїми виховними обов'язками,

відсутності єдиних вимог, надмірної суворості чи потворного потурання всім примхам дитини.

Основоположником теорії родинно-сімейного виховання на західно-українських землях справедливо можна вважати видатного мислителя середини ХІХ століття, корифея педагогічної думки **Олександра Духновича**. Його значення не обмежується Карпатським регіоном, він широко відомий на Україні, в Росії, у південному та західному слов'янському світі.

Погляди на сімейне виховання Духновича в основному складаються під впливом вчень Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Д. Локка і традицій української народної педагогіки.

Він намагався слідкувати за всіма проявами сімейного виховання, прагнув пізнати об'єктивні і суб'єктивні причини незадовільного виховання дітей. Разом з тим, бачив ясну перспективу розв'язання цієї важливої проблеми. Це одна з перших спроб на Україні дати продуману оригінальну систему сімейного виховання.

Головним гарантом сімейного виховання, стверджував педагог, є: цілеспрямованість цього процесу, гармонія і зв'язок між родинним і шкільним вихованням, усвідомлення його кінцевої мети.

Головними критеріями сімейного виховання Духнович вважав такі:

✓ Діти мають родитися в законному шлюбі. Це має значення, бо слава роду, моральні якості майбутньої родини продовжуються в генетичному коді попередників роду і «слава роду чоловіку от чести отца его зависит» [7].

✓ Діти мають народжуватися здоровими і тільки від здорових батьків. Які батьки, такі й діти, бо «из гнізда совьего никогда не происходит соловей, а только ухатая сова» [7].

✓ В сім'ї мають бути створені сприятливі умови в період вагітності матері. Мати на цьому етапі – біологічна колиска дитини, констатує Духнович, система її життєзабезпечення – прообраз світу, в який дитині треба прийти. Зате в сім'ї має панувати розвиток дитини природним шляхом, куди входить природне харчування, фізичне загартування, наявність відповідних санітарно-гігієнічних умов [13].

Велику увагу у зростанні молоді він надавав прикладу батьків, яких застерігав від необачних вчинків, закликав до мудрості і виваженості у діях. Наводячи сентенцію про те, що «діти розбещених батьків теж розбещеними бувають... і замість добродетелі розплодять злонравність і розбещеність у цілому суспільстві» [7].

За його переконанням, виховання дітей передбачає засвоєння ними звичаїв свого народу шляхом наставляння. Першими наставниками і вихователями дітей є батьки. Звертаючись до батьків, народний будитель писав: «Дай сину твоєму здоровий розум, дай йому добрий норов, дай йому науку, здібності, працьовитість, добре серце... дай йому добру волю... - і дай йому все» [9].

Як наголошував Духнович, характер формується під впливом середовища і виховання у процесі життєдіяльності, добротворчості. Тому важливим засобом виховання педагог розглядав залучення дітей до праці, через яку вони набувають реальних знань і вмінь. Він визначав широке коло трудових обов'язків дітей,

виконання яких повинно узгоджуватися із їхніми фізичними можливостями (робота в саду, на огороді, у дворі тощо).

«Людина без виховання і настанов, - стверджував О.Духнович, - залишається непотрібною, як і земля, нехай і краща, якщо вона не оброблена. І як треба обробляти землю, так треба виховувати і людину, щоб вона стала плідною, як самій собі, так і суспільству» [12].

Цікавою є думка науковця про те, що про розвиток дитини треба дбати вже тоді, коли батько і мати тільки задумали мати дитину. Це повинно знаходити втілення у тверезому способі життя, морально-психологічному, сприятливому, оптимістичному і життєрадісному стані. Ці та інші поради є актуальними і сьогодні.

Починати виховання дитини, стверджував педагог, треба зразу після народження. Для цього необхідно давати їй можливість більше рухатися, берегти її здоров'я, дисциплінувати тіло й розум, учити її. «Тільки навчання зі всіх земних благ безсмертне і божественне. Дай його дитині своїй – і ти дав їй все», - наголошував О.Духнович. Спілкування з дитиною має бути лагідним: «Любов заохочує на добро, а ... ласкаве звернення від зла відучує дитину». Так розвиваються позитивні почуття і мова дитини, без цього маля – мов пташка в неволі: «Спитай пташку, чому вона не довольна в клітці, хоч її і цукром кормлять?!» Отже, не страхом, примусом слід виховувати дитину, а з повагою і ласкою, бо «переполохана ще більше затупіє і гупою буде» [12].

Провідну роль у вихованні відводив березині сім'ї, хранительці домашнього вогнища - матері, маючи на увазі не лише біологічні фактори, а й соціально-побутове становище. Стратегічно націлював на те, що "должность матери больше

есть нежели отца, к отрочаты". Матерів, які нехтували своїм природнім обов'язком називав "зозулями", вважаючи їх поведінку аморальною. І особливо засуджував тогочасні традиції, за якими після народження дитину віддавали на годування й виховання нянькам, гувернанткам. О.Духнович радив матерям самим виховувати своїх дітей, бо це їх святий обов'язок [10].

О.Духнович підкреслював важливість доброзичливих взаємин у сім'ї, дружби, поваги. Батьки завжди мають бути зразком тактовності, справедливості, правди, щирості, чесності, порядності для дітей.

Найефективнішими методами впливу на психіку і поведінку дитини, вчений вважав роз'яснення (переконання, настанова, порада, розповідь); вправи і привчання; приклад; створення виховних ситуацій; заохочення (похвала, подарунки), осуд і покарання. Обстоював пріоритетність не стільки міри покарання, як її профілактики. Методи несуть на собі яскравий відбиток виховних цілей тієї чи іншої родини.

Різноманітними є *засоби* вирішення виховних завдань в сім'ї. Серед них: слово, праця, домашній побут, фольклор, духовний і моральний клімат родини, сімейні традиції, символи, атрибути та ін.

Отож, приходимо до висновку, що для правильного виховання дитини, батькам необхідно постійно вивчати її природні особливості, нахили. Можна стверджувати, що погляди народного будителя на родинне виховання не втратили свого історичного, пізнавального і виховного значення. Багато влучних висловлювань О.Духновича перейшли до скарбниці народної пареміографії. Тому, мабуть, не

зайвим буде і сучасним молодим сім'ям прислухатися до порад мудрого просвітителя минулого.

Ідея визначної ролі матері та сім'ї у вихованні підростаючого покоління, яка співзвучна з позицією Песталоцці, широко втілена в доробку педагога, першого директора Ужгородської гімназії **Іоанна Чурговича**. Мати, на його думку, повинна з раннього віку розвивати фізичні сили дитини, прививати їй трудові навички, виховувати в ній любов до людей, вести її до розуміння навколишнього світу. І.Чургович педагогічні ідеї Песталоцці вважав важливим фактором в розвитку теорії і практики сімейного виховання [6].

Видатний закарпатський педагог, відомий громадський діяч **Августин Волошин**, який вважається послідовником Олександра Духновича, у своїх численних працях теж неодноразово торкався питань сімейного виховання. Виховуючись у сім'ї священнослужителя, будучи сам священиком, Августин Волошин будував виховний ідеал на основі християнської моральності, для якої вершиною досконалості є Ісус Христос, «котрій представляє собою признаки всіх чеснот (добродітелей)...» [4].

Спираючись на досягнення світової педагогічної науки і узагальнюючи досвід шкіл Закарпаття, А.Волошин науково доводить важливі положення про роль і місце родини в підготовці молоді до життя, про взаємодію школи і родини у вихованні молоді.

У структурі виховного процесу первинний осередок виховання – сім'я, на думку А.Волошина, посідає перше місце. Тобто родинне виховання є фундатором

всякого виховання. Воно має велику виховну силу, бо дитину найкраще знають її родичі [2].

Сімейне виховання педагог назвав індивідуальною формою цього процесу, а мета його полягає в тому, щоб розвивати в дитини фізичні, трудові, моральні і розумові властивості, виробити правильне ставлення до близьких людей, навколишнього середовища. Виховна сила родинного виховання пояснюється тим, що «старші і молодші пов'язані почуттям любові, єдиної релігії, єдиної мови, єдиної долі» [3]. Але не слід забувати, що любов рідних може нашкодити дитині, коли «не є обмежена свідомістю цілей виховання». Вчений застерігав батьків від того, щоб любов до дитини не закривала їм очей на недоліки, на негідні її вчинки. Він стверджував, що: «Там, де мати й батько зі сліпої любові до дитини не виступають проти її лихих нахилів, де родичі не мають часу займатися з нею, або де злий приклад дають їм, там із рідного дому дитина не понесе з собою і нитку чесноти, котра на все життя в'яже дітей добрих родин з родичами» [1].

Педагог звертав увагу на потребу врахування здорової обстановки в родині — головної передумови прогресивного (правильного) виховання дитини. Він увиразнював можливий результат «сліпої любові» батьків до дитини, акцентував увагу на факторах, що спричиняють «ідеальне виховання» дитини в колі сім'ї» [2].

Серед них він визначав такі: обопільна повага в родині між батьками, єдність поглядів на відповідні явища (це особливо важливо у родинах, де батьки – представники різних націй або віросповідань), спільні трудові й культурні зацікавлення тощо.

А. Волошин надавав значення колективній формі виховання в сім'ї та школі. Радив батькам і вчителям зважати на те, що школяр знаходиться під подвійним впливом; обидва чинники – сім'я та школа (якщо вони якісно доповнюють один одного) – стають плідними для виховання. З цього погляду школа повинна нагадувати учневі родинне вогнище. Водночас, він зауважував, що батькам слід придивлятися до діяльності вчителя, продовжуючи вдома його працю.

Цій меті повинен бути підпорядкований постійний контакт між вчителем і учнем, сім'єю і школою. Але він буде ефективний, якщо практикувати проведення спільних свят, батьківських зборів (конференцій), занять у пластових гуртках, театральних вистав, бесід — лекцій про виховання. У рамках родинного виховання насамперед вагомі такі аспекти: праця, навчання, формування добрих смаків щодо розумних потреб, естетичних нахилів, статевих захоплень і т. д. Якщо ж мовиться про випадки, коли діти виховуються поза сім'єю, тобто у сиротинцях, школах-інтернатах, а також у спеціалізованих закладах для глухонімих, сліпих, епілептичних, дебілів і слабоумних та морально занедбаних дітей, то «повинні виховуватись усі, котрі цього потребують», «котрим природа або якась нещасна пригода замкнула дорогу до освіти». Такий заклад «має бути для вихованця і родиною, і школою, і лікарнею, повинен дати дитині навички до якогось практичного заняття»[2].

Доречними є настанови Волошина про формування морального характеру в батьківському домі: «Слід батькам почувати повинність і обов'язки к вихованню дитини... не доста лиш о її тілесних турботах старатися, но весь живот фамілії так треба приладити, щоби дитина інтелектуально і морально могла розвиватися». При

цьому він застерігав, що «дитина не являється такою лічністю, котра на світ Божий принесла з собою вже готову свою індивідуальність» [8]. Він вимагав формувати особистість, спрямовувати її світогляд, переконання, духовні потреби, суспільні й особисті інтереси, здійснюючи всі складові компоненти виховання (розумове, духовне, фізичне, естетичне, трудове та ін.)

Отож, концепція сімейного виховання, що належить перу Августина Волошина, не втратила своєї вартості і сьогодні. Вона має посутню пізнавальну ціну, велике теоретичне і практичне значення.

В умовах інтегрування України в європейський освітній простір необхідно творчо використати теоретичні здобутки й практичний доробок педагогів, мислителів Закарпаття в царині сімейного виховання.

Таким чином, методологічною основою підходу у вивченні умов виховання дитини в сім'ї, має бути розуміння реальності об'єктивно існуючих явищ, процесів, відношень, які мають системну природу, а також створення умов, які б передбачали поєднання споконвічних традицій, кращих надбань минулого, нових форм спілкування, взаємин батьків і дітей.

Література:

1. *Волошин А.* Дидактика. – Ужгород, 1932.
2. *Волошин А.* Педагогіка і дидактика. – Ужгород, 1924.
3. *Волошин А.* Педагогіка и дидактика для учительських семінарій. – Ужгород, 1923.
4. *Волошин А.* О соціальному вихованню. – Ужгород: УНІО, 1924.
5. *Гаранко В.* Творчість О.Духновича. – Мукачево, 2004.

6. *Гомоннай В.* Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX – XX ст.). – Ужгород, 1992.
7. *Духнович О.* Народная педагогія в пользу училищ и учителей сельських. Часть I. Педагогія общая. – Львов, 1857 // *Духнович Олександр.* Твори в 4-х томах. –Т.2. – Пряшів, 1967.
8. *Зимомря М., Гомоннай В., Вегеш М.* Августин Волошин. – Ужгород, 1995.
9. *Кляп М.І.* Педагогічна та освітньо-культурна діяльність Августина Волошина в міжвоєнний період. – Ужгород, 2001.
10. *Коваль М.* «Родителі є першими наставниками чад своїх...» // Рад. школа. - 1965. - №5.
11. *Любар О.О., Стельмахович М.Г., Деробенко Д.Т.* – Історія української педагогіки: Навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів. – Київ, 1999.
12. *Магочій П.Р.* Формування національної свідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948). – Ужгород, 1994.
13. *Памяти А.Духновича.* Библиотека общества им. Духновича // *Алмашій М. А.* Духнович – професійний педагог. – Мукачево, 1995.